

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ "ДУХОВНІСТЬ"

Аналіз духовності у площині синергетичного підходу дозволяє розкрити головні риси духовності та змістовно описати динаміку її зростання у сучасної молоді.

Духовне відродження України, оновлення системи державної освіти ставить перед сучасною психологією і педагогікою завдання формувати високодуховну гармонійно розвинену особистість. Незважаючи на значущість цієї проблеми, рівень її психолого-педагогічного дослідження та науково-методичного обґрунтування недостатній. Насамперед необхідно конкретизувати зміст такого поняття, як "духовність", створити діагностичний інструментарій, який дозволить би визначити сформованість духовного світу учнів та студентів.

У статті дано відповіді на три питання: 1. Що таке "духовність" з точки зору сучасних вчених? 2. Які особливості сприймання молоддю поняття "духовність"? 3. Який має бути підхід до формування духовності в XXI столітті, коли молодь в основному орієнтується на прагматичні цінності?

Контент-аналіз поняття "духовність"

Ми дослідили поняття "духовність". Категорія "духовність" у педагогіці, психології, філософії, соціології розглядалася в рамках різних науково-теоретичних принципів. Розбіжність у підходах викликає певні проблеми у науковому тлумаченні поняття "духовність". Тому необхідно виділити головні категорії та ознаки поняття "духовність". Найбільш доцільним для дослідження цієї мети є застосування методу контент-аналізу [1].

Контент-аналіз – це метод аналізу змісту документів за допомогою математичних (статистичних) засобів. Для його здійснення необхідним є виконання ряду послідовних дій: а) виділення одиниць аналізу; б) пошук їх індикаторів у тексті; в) підрахунок і статистична обробка частоти застосування визначеного поняття. Для надійності результатів контент-аналізу достатньою є вибірка від 30 одиниць [1 : 55].

У процесі дослідження студенти педуніверситету проаналізували визначення вказаної категорії у 36 наукових джерелах за чотирма науковими напрямками: педагогічним, психологічним, філософським, соціологічним.

Відповідно до вимог методу контент-аналізу, була виділена цілісна семантична одиниця дослідження. Нею стало судження авторів про поняття "духовність" як предмет наукового аналізу.

В результаті проведеного аналізу визначено 10 стійких значень, які характеризують сутність поняття, що розглядається. За цими стійкими значеннями, духовність може мати такі смислові аналоги: вдосконалення внутрішнього світу, вищі духовно-матеріальні цінності, релігійно-космічне сприйняття світу, розвиток інтелекту, незалежність від матеріально-фізичного світу, суспільна активність, творча праця, розуміння смислу життя, буття, естетичний розвиток, душевна енергія.

Таблиця 1

Категорія "духовність" у системі психолого-педагогічних понять

№ п/п	Категорійні ознаки поняття "духовність"	Дослідники	Кількість авторів	%
1.	Удосконалення внутрішнього світу, вищі почуття, вищі переживання.	Т.В. Гріневич, М.Л. Мандрика, Н.Г. Карпунова, В.І. Войтко, А.Н. Євгенєва, Ж.М. Юзвак, С.І. Ожогов, В.В. Знаков, М.Г. Стельмахович, В. Даль.	10	27%
2.	Вищі цінності	Л.П. Буєва, В.П. Зінченко, Т.Г. Аболіна, В.В. Ярименко, О.М. Лінчук, Л.М. Олексюк, В.Д. Діденко, В.Г. Федотова.	8	22%
3.	Інтелект, здатність до пізнання	А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський, А.К. Уледов, В.І. Слободчиков, Т.А. Хоральська, Г.А. Балл, М. Вебер.	7	19%
4.	Віра в Бога, зв'язок з космосом	К.В. Акопян, А.І. Зелениченко, М.О. Бердяєв, М.О. Булгаков, П.А. Флоренський, Т.О. Хорольська, С.Б. Кримський.	7	19%
5.	Незалежність від матеріально-фізичного досвіду	К.В. Акопян, А.І. Комарова, Р.А. Арунчевський, Т.В. Гріневич, В.І. Ксенофонов.	5	14%

Виявлені значення не протиставляються один одному, оскільки віддзеркалюють багатозначність поняття, що розглядається. Отримані результати дали змогу створити структурну модель поняття "духовність". Моделі – це система об'єктів чи знаків, які відтворюють деякі суттєві властивості системи оригіналу [1; 6].

На основі контент-аналізу категорії "духовність" можна зробити висновок про те, що вона вміщує в себе такі обов'язкові компоненти, які всі разом пов'язують рівень розвитку духовності (рис. 1).

Рівень духовного розвитку особистості може визначитися на основі 2-х складових частин духовності: зверненості до внутрішнього світу особистості ("розвиток внутрішнього світу", "релігійно-космічна свідомість", "незалежність від матеріально-фізичного світу") та морально-інтелектуальної діяльності особистості ("моральний розвиток", "інтелектуальний розвиток (здатність до пізнання)").

Рис. 1. Структура "духовності".

Особливості сприймання молоддю поняття "духовність"

Викладачами Житомирського державного педагогічного університету було проведено опитування учнів-старшокласників та студентів щодо визначення поняття "духовність". Результати вражають: вісім відсотків молодих людей більш-менш знають, що таке "духовність" [2:236-237]. Аналогічне дослідження було проведено і в Ізмаїльському педагогічному університеті. Показники з цього питання теж низькі: 55% старшокласників та 30% студентів вузу взагалі відмовилися відповідати [3; 14]. Можна зробити певні висновки щодо існування деяких особливостей у сприйманні молоддю цього поняття. Студенти включають у зміст поняття "духовність" розвиток внутрішнього світу, моральні цінності, релігійно-космічну свідомість, інтелектуальний розвиток. Обов'язковим компонентом духовності, на думку студентів, є національно-патріотична свідомість людини – тема надзвичайно важлива для України як незалежної держави.

Цікаво, що майже вся без винятку молодь ігнорує таку складову частину духовності (вона обов'язково присутня в дослідженнях учених), як "незалежність від матеріально-фізичного аспекту буття". Молодь не має бажання протиставляти духовність матеріальному, прагматичному аспекту життя.

Прагматичні та духовні цінності молоді

Розвиток духовних відносин з одночасною кризовою ситуацією суспільства призвів до панування прагматичних цінностей та значною мірою деформував, знецінив духовні цінності. Сучасна молодь має прагматичну орієнтацію, матеріальні цінності вважаються пріоритетними (О.В. Білоусова, І.Д. Бех, Н.І. Гуслякова та ін.). Згідно з дослідженнями Є.О. Помиткіна, до 30 років вся молодь стає прагматичною [4].

Наші дослідження [5:102] дають можливість стверджувати, що прагматизм молоді носить неоднорідний характер, є різні види прагматизму: "утилітарний прагматизм" – 45% та "культурний прагматизм" – 35%. "Культурні прагматики" надзвичайно цікавляться можливістю синтезу, інтеграції духовних та прагматичних цінностей, що є їх основною рисою [5 : 102].

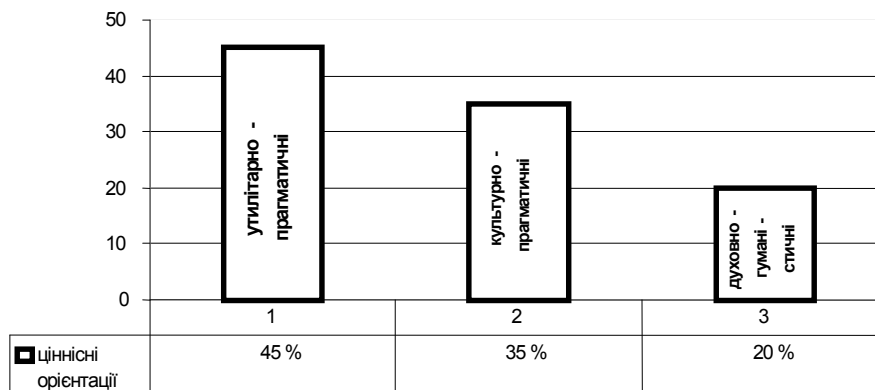

Рис. 2. Розподіл ціннісних орієнтацій.

Синергетичний підхід до духовності

У XXI столітті самоактуалізація особистості стає реальністю для значної кількості людей завдяки розвитку науково-технічного прогресу – комп'ютери, технології самовдосконалення, досягнення біоінженерії, квантової психології, нейролінгвістики і т.д. [6]. Але вже А. Маслоу, американський психолог українського походження, стверджував, що самоактуалізація особистості неможлива без певного рівня задоволення матеріальних потреб (відома "Піраміда потреб Маслоу"). Саме недостатність матеріального забезпечення не давала можливості талантам повною мірою реалізуватися. Досягнення вищого рівня духовності стає можливим, коли людину не обмежують матеріальні турботи щодо забезпечення сім'ї. Особистість має право прагнути не тільки до духовного, але й до матеріального розвитку, якщо це сприяє її самоактуалізації, не знищує духовність.

Динамічний, поетапний підхід до формування духовності

Враховуючи прагматизм молоді, є резон формувати духовність поетапно [5:117].

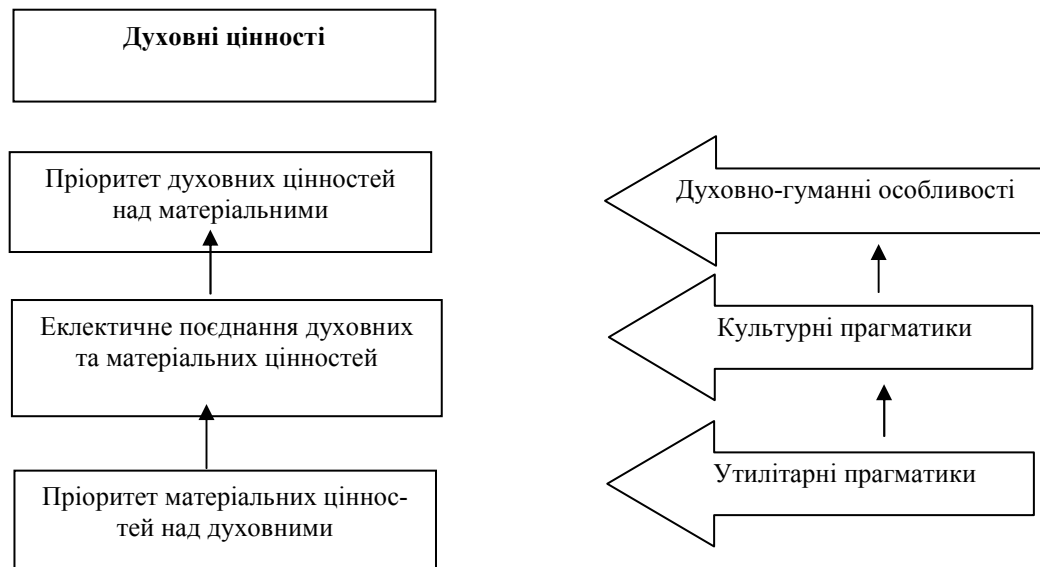

Рис. 3. Модель поетапного формування духовності.

Це означає, що в педагогічній практиці треба зважати не тільки на загальнолюдські, християнські цінності, але й прагматичні, точніше культурно-прагматичні цінності:

"доброта", "милосердя", "самопожертва", "любов", "дружба", "благородство", "честь", "каяття" та ін.	"розумний егоїзм", "самоактуалізація", "етична тех- нологія успіху", "духовний бізнес", "духовно- матеріальний розвиток" та ін.
---	---

Тому важливо вирішувати зі своїми вихованцями питання про взаємозалежність мети та засобів, про роль та місце людини в суспільстві, світі, про розвиток людини як головної умови успіху. Корисно, щоб молоді люди відповідали на питання такого типу: "Які Ваші потреби? Для чого Ви хочете задовольнити цю потребу?" (звернути їх увагу на те, чи є в них потреби, пов'язані з розвитком особистості та служінням на благо інших людей); "За яких умов бізнесмена можна вважати духовною особистістю?" (звернути увагу на такі умови, як турбота бізнесмена про споживачів, благодійницька діяльність, особистісний ріст бізнесмена, повага та дотримання бізнесменом етичних норм, які прийняті у суспільстві); "Як би Ви витратили мільйон?" (розглянути, чи є потреби, пов'язані з самоактуалізацією особистості та діяльністю на благо інших людей); "Визначте правильне ставлення до грошей: Гроші – це цінність. Але вони ніколи не повинні ставати ... (... метою), а залишатись завжди ... (... засобом)."

Висновки.

1. Кожній людині від народження надається дар – її духовність.

Духовна людина отримує насолоду від занурення в трансцендентну, потойбічну перспективу, у світ ідеалів, позбавлення обмежень буденності. Описи духовного світосприйняття, переживання вищих духовних станів можна знайти у життєписах не тільки святих подвижників (Сергія Радонежського, Серафима Саровського, Франциска Асизького), але й науковців, філософів (Г.С. Сковороди, М.К. Реріха, В.І. Вернадського, К.К. Цюлковського та ін.)

2. Абсолютна більшість молодих вибирає прагматичну орієнтацію, пріоритет матеріальних цінностей над духовними.

Але майже кожен другий шукає можливість поєднати духовні та прагматичні цінності. Їх можна назвати "культурними прагматиками". Саме ця категорія молоді вимагає до себе особливої уваги і є резервом духовності при створенні певних умов їх подальшого розвитку.

3. З точки зору сучасної науки синергетики, "духовність" повинна розглядатись як синтезоване, інтегративне поняття, коли треба відмовитися від дихотомічного ("або-або", протистояння) підходу до цього поняття.

Існує проблема не тільки духовного розвитку особистості, але й "духовно-матеріального розвитку". Синергетичний підхід стверджує, що протилежності можуть співпрацювати один з одним до певних меж. Ці протилежності підсилюють одна одну і цим забезпечують максимальний розвиток особистості.

Тому "духовність" визначається як інтелектуально-моральна діяльність людини, в процесі якої людина отримує духовну перемогу над прагматизмом.

4. З точки зору виховання це означає, що в центрі нашої уваги повинна бути актуалізована (максимально розвинута) особистість, яка через трансформовані, "окультурені" прагматичні цінності йде до духовних цінностей, будує ієрархічно правильну систему цінностей, де пріоритет залишається за духовними цінностями.

5. Резервом духовності є носії так званого "культурного прагматизму". Близько 40 % молодих людей, які прагнуть вирішити проблему синтезу, інтеграції духовного та прагматичного.

6. Звичайно, поєднати духовні та прагматичні, матеріальні цінності неможливо. Синергетичний підхід до проблеми духовності дає можливість особистості-прагматику перебороти в собі прагматизм, підкорити та використати його для примноження в собі духовності.

7. Трансформуючи прагматизм в гуманістичному напрямку (коли Людина визнається тільки метою, коли правильно вирішується проблема мети та засобів), можна створити передумови для подальшого процесу гармонізації духовного та матеріального розвитку особистості з метою її самоактуалізації, максимального розвитку.

1. Методы социальной психологии/ Под ред. Е.С. Кузьмина, В.Е. Семенова. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1997. – 175 с.
2. Професійна підготовка педагогічних працівників: Науково-методичний збірник/ За ред. О.А. Дубасенюк та ін. – К.: ІЗМН, 1999. – 365 с.
3. Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №6. – С. 4-6.
4. Помиткін Є.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти. – К., 1996. – 164 с.
5. Вірковський А.П. Формування гуманістичного ідеалу старшокласників у позанавчальній діяльності: Дис. канд. пед. наук. – К., 2002. – 228 с.
6. Нэсбит Д., Эбурдин П. Что нас ждет в 90-е годы. – М., 1992. – 414 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.01.2004 р.

Вирковский А.П. Синергетический подход к понятию "духовность".

Анализ духовности в плоскости синергетического подхода позволяет раскрыть основные черты духовности и содержательно описать динамику ее роста у современной молодежи.

Virkovsky A.P. Synergetic Approach to the Understanding of the Concept "Spirituality".

The synergetic approach to the analysis of the concept of "spirituality" highlights the basic features of the concept of "spirituality" and gives a comprehensive description of the dynamism of its development among the youth.